

Indledning

Farø, Ken Joensen

Published in:
Sprogvidenskab i glimt

Publication date:
2009

Document version
Også kaldet Forlagets PDF

Document license:
[Ikke-specificeret](#)

Citation for published version (APA):
Farø, K. J. (2009). Indledning. I *Sprogvidenskab i glimt* (s. 9-14)

Indledning

Denne bog er vistnok den første af sin art: Den samler et meget bredt udsnit af danske sprogvidenskabsfolk i et forsøg på at vise dansk lingvistik i dens mange facetter. Der er det hele: Fra den klassiske fonologi (undersøgelser af lydsystemet), syntaks (sætningsstruktur) og sproghistorie over pragmatik (sproget som handlingsredskab) til sprogholdninger og -politik. De fleste sprogvidenskabelige discipliner er repræsenteret. Artiklerne behandler enkeltprog som dansk, tysk, nederlandsk, engelsk, fransk, italiensk, spansk, russisk, jiddisch og kalasha (i Pakistan), forskellige sproggrene, -familier og -typer, samt et større antal sproglige varieteter som fx børnesprog, juridisk sprog, ungdomssprog, mediespecifikke funktiolektter og historiske sprogstadier. Der indgår ligeledes en stor mængde teksttyper i undersøgelserne, fx lovtekster, vittigheder, litteratur, ordbøger, *Ekstra Blads*-artikler, e-mails, tv-aviser og mange flere.

Mange af landets forskellige lingvistiske forskningsmiljøer er kommet med, herunder forfattere fra Lingvistikredsen, Dansk Sprognævn, Funktionel Grammatik-kredsen, centeret LaCoMe, Danmarks Grundforskningsfonds Center for Sociolingvistiske Sprogforandringsstudier, Center for Leksikografi, Systemisk Funktionel Lingvistik, Center for Internationalisering og Parallelsproglighed, Københavns Universitets Afdeling for Dialektforskning, MULINCO, Center for Sprogteknologi, Det Danske Sprog- og Litteraturselskab og DANFRAS. Også institutionelt og geografisk kommer vi vidt omkring: Bl.a. Københavns Universitet (KU), Copenhagen Business School (CBS), Roskilde Universitet (RUC), Syddansk Universitet (SDU), Aarhus Universitet (AU) og Aarhus School of Business (ASB) er repræsenteret.

Det har fra starten været målet, at bogen skulle henvende sig til en bred læserskare og ikke kun til fagfæller. Det gør de fleste bidrag da også, men læseren vil nok konstatere, at der trods alt er forskel i sværhedsgrad på de enkelte tekster. Det er også hensynet til bogens formidlende karakter, der ligger til grund for, at de fleste artikler er på dansk. Kun ganske få forfattere har valgt at skrive på engelsk eller tysk.

Bogen er inddelt i tematiske afsnit, idet vi dog er os bevidst, at inddelingen også kunne have været en helt anden: Artiklerne lapper emnemæssigt i vidt omfang over hinanden, således at grænserne imellem de forskellige temaer er flydende. Dette er nu engang karakteristisk for en videnskab i dynamisk udvikling.

De 11 tematiske afsnit fordeler sig på følgende måde:

Kapitel 1, *Fonetik og fonologi*, indeholder artikler, der beskæftiger sig med sprogenes lydsystemer og tolkningen af dem. I dansk finder der i øjeblikket en række lydlige forandringer sted. Kendetegnende for den københavnske arbejderklasses sprog er det såkaldt »flade« a. Vil denne udtale fortsat være karakteristisk, eller er den ved at forsvinde? Nye forskningsresultater tyder på

det sidste. En anden udviklingstendens, der kan iagttages i de seneste år, er, at det danske stød tilsyneladende breder sig til ord, hvor det hidtil ikke har optrådt. Flere af bidragene viser også den vigtige rolle, som udtale spiller i forbindelse med fremmedsprog og fremmedsprogsindlæring. Det ses i de forskelle, der er mellem dansk og tysk udtale af fremmedord. Et par artikler har et pædagogisk sigte, idet de viser, at ny forskning kan benyttes i forbindelse med beskrivelsen af de udtalevanskeligheder, som danskere har ved indlæringen af nederlandsk og tysk.

Kapitel 2 belyser *morfologi og orddannelse* på nye måder – flere af artiklerne anvender elektroniske kilder i deres undersøgelsesmetodik – og med nye resultater. Et gennemgående tema er *forandringer* (jf. kapitel 7). Et velkendt sufiks som *-agtig* tages op igen for at vise, at sprogbrugen til dels har ændret sig, ja at det nu ligefrem kan optræde i funktion af adjektiv i ungdomssproget. Et andet eksempel er i forbindelse med *movering*: Dansk *-inde* over for tysk *-in*-afledning er tilsyneladende parallelle størrelser (*Freundin* – *veninde*); men billedet snyder. Det skyldes grundlæggende systemforandringer i de to sprog, som på flere punkter ser ud til at bevæge sig i hver sin retning. Også på *aflødsområ-*det blæser forandringens vinde. En nyere konkurrenceform som *jagede* til *jog* har ikke desto mindre rod i en udvikling, der er et par tusind år gammel. De stærke verber forsvinder over en bred front i de germanske sprog, og afløden får en helt ny funktion. Det nye ved bidragene består desuden i nye *udlægnin-*ger, fx af *-et*-afledningen i danske dialekter, der her – i konfrontation med eksisterende grammatikker – tolkes som ikke kun nominalafledende, men også verbalafledende. Artiklerne demonstrerer, at også en traditionel sprogvidenskabelig disciplin som morfologien kan rumme masser af dynamik.

Kapitel 3 rummer tekster, der undersøger spørgsmål inden for feltet *ordforråd og fraseologi*, sidstnævnte beskæftiger sig med sprogets lagrede flerordsforbindelser af enhver art. Begge forskningsområder har traditionelt stået noget i skyggen af grammatikforskningen, men her kommer de i højere grad til deres ret. Der gives først et kvalificeret bud på størrelsen af det tyskindlånte ordforråd i dansk, noget som ikke tidligere har været undersøgt empirisk. Med til ordforrådet hører også navne, som er vinklen for en analyse af det asiatiske sprog kalasha, der har en interessant navneskik. Flere af de resterende bidrag er – eksplicit eller implicit – fraseologiske. Af første type er et bidrag, som beskæftiger sig med fraseologisk kategorisering, der kun kan have relevans i relation til et specifikt formål. Forholdet mellem fraseologi og grammatik tages op i et andet bidrag med den hensigt at påvise de to fænomeners interdependens. Det påvises desuden, at dansk har et usædvanligt rigt inventar af bevægelsesverber + spatialpartikel, der muliggør kodning af meget fine rumlige betydningsnuancer. Den sprogteknologiske kortlægning af ordforrådet er genstand for kapitlets sidste bidrag.

I bogens **kapitel 4, Syntaks og semantik**, der er det mest omfattende, behandles forskellige sprogs grammatiske opbygning ud fra forskellige vinkler. Her er både undersøgelser af grammatiske fænomener i enkeltprog og kontrastive analyser. Til den første gruppe hører fx en korpuslingvistisk undersøgelse

se af komplementsætninger med og uden *at* i dansk, der viser, at komplementsætninger med relativt svært tilgængelig sproglig information typisk indledes med *at*, mens konjunktionalet typisk falder bort, hvis komplementsætningen indeholder relativt let tilgængelig information. De underordnede sætninger i dansk behandles også ud fra deres mulighed for at blive opskrevet til hovedsætninger, hvorved ikke blot bisætningsindlederen skifter grammatisk status til rammepartikel, men hele sætningen ændrer karakter fra neutral ledsætning til emotiv hovedsætning.

I de kontrastive bidrag behandles bl.a. ledstilling i tysk og dansk. Her viser det sig, at mange af de forskelle, der formuleres i regler som fx »tid før sted på tysk« og »sted før tid på dansk« snarere kan anskues som ligheder, fordi de er udtryk for det samme princip, nemlig at jo tættere et led indholdsmæssigt er knyttet til verbet, jo tættere står det rent fysisk på dette. Princippet manifesterer sig imidlertid forskelligt, fordi verbet har forskellig placering på de to sprog. Forskellene mellem dansk og tysk undersøges også i forbindelse med fortidsformerne præteritum og perfektum, der ikke blot bruges forskelligt på de to sprog, men også har forskellig anvendelse i tysk tale- og skriftsprog. Forklaringen herpå er, at formerne i talesproget bruges til at udtrykke aspekt, mens de i skriftsproget (og i dansk) bruges til at udtrykke tempus.

En del af bidragene indskriver sig med deres analyser i nye teoridannelser. Konstruktionsgrammatikken bruges som afsæt for en nytænkning af de traditionelle valensroller, hvor der over det léksikalsk forankrede valensniveau ses et konstruktionsniveau, der bl.a. giver mulighed for et mere nuanceret syn på den tyske etiske dativ. Konstruktionsgrammatikken og korpuslingvistikken indgår i et frugtbart samarbejde i forsøget på at generere ny viden om konstruktionen [NP_{NOM-SING} + NP_{DAT-DEF}], fx *Keine Macht dem Stress!* Den lingvistiske supertypeteori indgår bl.a. som forklaringsmodel for, hvorfor danske meteorologer i højere grad end italienske bruger inkluderende *vi*, og den danner desuden udgangspunkt for en diskussion af forskellen mellem de to modtagerorienterede sprog dansk og engelsk.

Kapitel 5 har *tekstlingvistik og diskursanalyse* som sin genstand og byder på nye analyser af både litterære og sagprosattekster – og af de teksttyper, som befinder sig derimellem. Et nyere forskningsområde er e-mails, der her analyseres både kommunikativt som genre og mht. den konkrete sproglige udfyldning. Kapitlet rummer en introduktion til den sproglige polyfoniteori i skandinavisk aftapning, hvorefter der analyseres konjunktiver hos Grass ud fra en kombination af ny litteraturteori og pragmatik. Grundloven bruges til at demonstrere vigtigheden af grammatisk viden ved tekstlæsning, mens tekstens betydning for analysen af subjektet behandles i en sprogpedagogisk og systemfunktionel kontekst. Kapitlet afrundes med en diskussion af, hvilke sproglige træk, der gør vittigheder elendige.

I **kapitel 6: Pragmatik og sociolingvistik**, bevæger diskussionen sig ind på, hvordan sproget fungerer i kommunikationssituationen. Dette behandles først ud fra et mere teoretisk synspunkt, hvor grundlaget for den vellykkede kommunikation ses dels som deltagernes forventninger til en idealiseret kon-

sensus, dels som kvalificerede gæt, der inddrager situationen for at indsnævre den sproglige tvetydighed. Og derefter i en mere praktisk orienteret analyse, hvor den diskursive genre fremstilles som afgørende for brugen af samtale-specifikke strategier som turtagning og valget af stilistiske varianter i ordforrådet.

Kapitel 7, *Sprogvariation og sprogforandring*. Sprogenes oprindelse og udvikling har gennem tiderne været genstand for sprogvidenskabens interesse, i nogle perioder mere, i andre mindre. I disse år er historisk sprogforskning et meget levende forskningsområde. Vi ser, at der føres en intens teoretisk og metodisk diskussion, der undertiden fører til at tilsyneladende upåagtede fænomener kan tillægges en stor principiel betydning, eller at man finder forklaringer på det, der hidtil var uforklarligt. I de artikler, som beskæftiger sig med sprogenes forandring og variation, tages der stilling til, hvordan et grund-sprog som proto-indoeuropæisk – men ikke kun det – splittes op i flere sproglige grene. Nyt kildemateriale, der dækker et spektrum fra middelalderlige russiske birkebarksbreve til moderne elektroniske korpora, kan bringe helt nye indsigter i sproglig udvikling. I artiklerne illustreres det med fænomener fra sprog som oldrussisk, jiddisch, italiensk og spansk. Og så kan det påvises, at reformatoren Martin Luther sandsynligvis har påvirket dansk udtale og skrivemåde.

I **kapitel 8** er der tale om den form for lingvistisk variation, der er bestemt af den talendes beherskelse af sproget, som vi har givet overskriften *Sprogtilegnelse og sprogpædagogik*. Her vises med udgangspunkt i danske og engelske børns modersmålstilegnelse, at børn, der mangler en specifik glose, artikulerer et bestemt leksikalsk indhold ved hjælp af en kombination af helt specifikke syntaktiske elementer. Fremmedsprogstilegnelse behandles i to artikler om indlæring af henholdsvis engelsk ordforråd og spanske turtagningsmekanismer (jf. kapitel 4 og 7), og ud fra et fremmedsprogspædagogisk synspunkt redegøres dels for sætningsanalysens nødvendighed for den sproglige forståelse i gymnasieundervisningen, dels for fordelene ved at koncipere undervisningen i jiddisch på universitetsniveau som kontrastsprog til tysk. Kapitlet afsluttes med en refleksion over fremmedsproglig kompetence, der med sine forskellige »underkompetencer« ikke fører til beherskelsen af et nyt modersmål, men derimod til en meget samfundsnyttig evne som sprog- og kulturformidler.

Sprogholdninger og sprogpolitik er tæt forbundne begreber, der behandles i **kapitel 9**, hvor der humoristisk gøres rede for danskeres henholdsvis foragt for og begejstrede kærlighed til tysk, især tyske ord (jf. kapitel 3), danskernes holdning til at skulle bruge engelsk som påtvunget undervisningssprog, samt den selvfølgelighed, hvormed engelsk i dag opfattes som lingua franca i det meste af verden. Sprogholdninger bliver til politik, når sprog gennem myndigheders indsats placeres i hver sin ende af et hierarki med dansk og engelsk som de vigtigste, og de typiske »flygtninge- og indvandrersprog« (kurdisk, tyrkisk, urdu, osv.) som de »uvigtigste«, hvorved kundskaber i disse sprog nedprioriteres, og megen sproglig indsigt går tabt i samfundet.

Kapitel 10. *Ordbøger og oversættelse*. Ordbøger kan ses som redskaber, og rummer ofte også meget kulturhistorisk stof. I skiftende generationer af ordbøger kan man i eksempelmaterialet iagttage, hvordan holdningen til menneskets bedste ven, hunden, ændres gennem tiderne. Derfor forældes ordbøger ikke; af ældre, hidtil upåagtede ordbøger kan hentes inspiration, ikke kun i den ældre danske ordbog over »Talemaader for unge Mennesker og for Ustuderede«, men også i den næsten ukendte svenske udtaleordbog for engelsk. Oversættelse behandles dels teoretisk om forholdet mellem oversættelsesvidenskab og lingvistik, dels praktisk i en korpusbaseret undersøgelse af verbet *see* hos H.C. Andersen, der viser slående ligheder mellem de tyske, engelske, franske og italienske oversættelser. Midt imellem det teoretiske og det praktiske ligger behandlingen af leksikografiske oversættelsesproblemer dels i en pragmatisk, dels i en kulturel kontekst.

Bogen afsluttes med **kapitel 11** om mere generelle sprogvidenskabelige problemstillinger, som har fået titlen *Sprogfilosofi og sprogvidenskab*. Her bevæger forfatterne sig på forskellige abstraktionsniveauer i deres metasproglige refleksioner: fra den humoristiske overvejelse om brugen af grammatiske eksempler, der ikke kan undgå at afsløre forskerens egen personlighed, over beskrivelsen af bredden i den sproglige variation over tid, sted, social gruppering, formalitetsgrad og kommunikationskanal i det såkaldte diasystem, videre over et forslag til typologisk inddeling af sprog på grundlag af forskelle i den mentale strukturering af begreber, og til en mere overordnet diskussion af sprogteoretisk karakter. Her sættes der spørgsmålstegn ved den Systemisk Funktionelle Lingvistik selvformulerede gæld til Hjelmslevs glossematik. Der foreslås også en helt ny tilgang til sproglige undersøgelser, der i stedet for empirisk beskrivelse med eksplanatorisk teoridannelse skal se sprogforskningen som et praktisk normativt anliggende, der arbejder i tæt tilknytning til handlings- og talehandlingsteori. Kapitlet afsluttes med godt nyt fra Funktionel Pragmatik-fronten i et forsøg på et *cross-over* mellem Dansk Funktionel Lingvistik og den ny semiotiske teori Cybersemiotikken, om mennesket og dets plads i verden, som Funktionel Pragmatik kan integreres i som den sproglige komponent.

Anledningen til udgivelsen er på den ene side, at vi syntes, Danmark manglede sådan et bredt oversigtsværk om aktuelle sprogvidenskabelige emner fra forskningens frontlinje. Men den er også et jubilæum – og afslutningen på en æra. Docent i tysk og nederlandsk Lisbeth Falster Jakobsen, Københavns Universitet, fyldte den 26. maj 2009 70 år, og valgte – desværre – i den anledning at gå af efter mere end 40 års virke ved universitetet. Lisbeth Falster Jakobsen er kendt som en skarp forsker med forkærlighed for det vanskelige stof. Hun har i de sidste 20 år bl.a. haft en fremtrædende rolle i arbejdsgruppen omkring Dansk Funktionel Lingvistik, som hun ud over at være flittig bidragsyder til, også har ledet og administreret med stor fornemmelse for en sådan arbejdsgruppes betydning for et levende forskningsmiljø. Hun har samtidig et fagligt åbent sind og er ikke blind for vigtigheden af den brede formidling, og

det er i den ånd, udgiverne er gået til opgaven. I forsøget på at skabe så bred interesse som muligt er vi også veget uden om den klassiske festskriftgenre, men den opmærksomme læser vil nok bemærke nogle mere eller mindre skjulte hilsner og henvisninger hist og her. Mange flere havde ønsket at bidrage til værket, men den korte tidsfrist bogen havde, gjorde det nødvendigt at være kontant med hensyn til deadlines. Vi overbringer derfor et virtuelt tillykke fra de mange, som ikke nåede at komme med i bogen.

En af de mest brugte danske universitetsgrammatikker hedder *Dæmonernes Port* af Erik Hansen. Dens titel har ofte vakt undren hos læserne, og der er gjort mange forsøg på at fortolke den. Det viste sig imidlertid, at der ikke *var* nogen hensigt andet end at vække nysgerrighed. Denne bog rummer en lignende pudsighed i undertitlen, som vi regner med, læseren vil fornøje sig med at gennemskue.

Københavns Universitet, Institut for Engelsk, Germansk og Romansk,
sommeren 2009

Ken Farø, Alexandra Holsting, Niels-Erik Larsen, Jens Erik Mogensen og
Thora Vinther.

KAPITEL 1: Fonetik og fonologi